
МАЙБОРОДА Н.О.,
аспірант,
Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини,
м. Умань

ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У ВИХОВАНЦІВ СІЛЬСЬКИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ КОМПЛЕКСІВ

Стаття розкриває актуальні питання формування патріотичних цінностей засобами мистецтва вихованців сільських навчально-виховних комплексів. Визначено підходи та принципи формування почуття патріотизму у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: патріотичне виховання, підходи, принципи.

Статья раскрывает актуальные вопросы формирования патриотических ценностей средствами искусства воспитанников сельских учебно-воспитательных комплексов. Определены подходы и принципы формирования чувства патриотизма в детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, подходы, принципы.

The article reveals urgent problems of patriotic values development in pupils of rural educational complexes by means of arts. Specific regularities of this process and children of preschool and junior school age peculiarities are defined. Taking into consideration theoretical and pedagogical principles of the investigation which are based on the results of constative experiment, the author explains the following approaches to patriotic values development in pupils of rural educational complexes: operational, culturological and personality oriented. The author defines the following principles of process organization of patriotic values development by means of arts: the principle of national

trend, the principle of humanization of educative process, the principle of continuity and prospects, the principle of life-long creative pupils of rural educational complexes self-activity. The necessity of following the above mentioned approaches and principles as effective criteria of patriotism level increase in the educative process of rural educational complexes has been stressed.

Key words: *patriotic education, approaches, principles.*

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах формування в Україні свідомого громадянського суспільства гостро постає потреба в становленні громадянина як культурно освіченої, творчої, високодуховної, гуманістично спрямованої особистості з почуттям патріотизму, відчуттям гордості за свою державу. Патріотизм є найбільш значущою особистісною цінністю, атрибутом життєздатності українського народу, символом мужності та непохитної єдності. Гострота проблеми патріотичного виховання молоді висвітлена у Білій книзі національної освіти України, метою якого є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, підтримувати громадянський мир і злагоду у суспільстві [3, с.22-25]. Виховні проблеми, пов'язані з утвердженням патріотизму, духовності, моральності широко висвітлюються в державних документах освіти України: Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку України у XXI столітті, Законах України «Про освіту»,

«Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Концепції національно-патріотичного виховання молоді, наказі Міністерства освіти і науки України №1231 від 27 жовтня 2014 року та інших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концептуальні основи виховання патріотизму у контексті сучасної системи освіти України закладені в працях учених К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової, Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та інших.

Різноманітним аспектам патріотичного виховання присвячено сучасні дисертаційні дослідження І. Д. Беха, О. В. Сухомлинської, О. Г. Стюпіної, М. М. Качур, О. І. Гевко, О. Г. Коркішко, М. В. Павленко та інших, в яких наголошується на використанні творчого потенціалу мистецтва у патріотичному вихованні дітей та молоді. Аналіз наукових праць доводить, що вікові та психологічні особливості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку створюють сприятливу основу для утворення стійких патріотичних почуттів у процесі залучення дітей до різноманітних видів мистецтва.

Незважаючи на достатню кількість наукових досліджень з означеної проблеми, слід констатувати інформаційний вакуум щодо дослідження проблем патріотичного виховання засобами мистецтва дітей в умовах сіль-

ських навчально-виховних комплексів.

Ураховуючи актуальність поставленої проблеми, **мета статті** спрямована на визначення концептуальних підходів та принципів патріотичного виховання засобами мистецтва вихованців сільських навчально-виховних комплексів.

Виклад основного матеріалу. Важливі суспільні зміни у руслі творення новітньої української державності потребують ефективних підходів до визначення стратегічних завдань патріотичного виховання дітей. Зазначимо, що на основі проведеного констатувального експерименту науково-педагогічного дослідження патріотичного виховання засобами мистецтва вихованців сільських навчально-виховних комплексів «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» нами науково обґрунтовано такі підходи до вирішення даної проблеми: культурологічний, особистісно орієнтований та діяльнісний.

Діяльнісний підхід, основою якого є соціально організована активна діяльність дитини – важлива умова її психічного розвитку. Аналіз наукових досліджень провідних учених О. М. Леонтєва, Л. С. Виготського, В. А. Крутецького, О. В. Запорожця та інших доводить, що для кожного вікового періоду дитини притаманні свої якісні психологічні особливості і новоутворення, які змінюються у процесі вікового розвитку. Зокрема, на тісному взаємозв'язку особливостей психіки та умов діяльності наголошує В. А. Крутецький. Вчений вважає, що «для кожного віку характерні різні види діяльності, існує потреба у кожному із трьох основних її видів: у грі, навчанні і праці. Але в різні періоди розвитку ця потреба різна, і відповідні види діяльності наповнені різним конкретним змістом» [8, с. 47].

У процесі дослідження, ми дійшли висновку, що мистецька діяльність зможе об'єднати спільною творчістю значну кількість дітей як дошкільного так і молодшого шкільного віку, оскільки зміст художніх творів спрямований на виховання готовності до сприймання, прагнення діяти творчо. Відповідно мистецька діяльність є дієвим засобом формування естетичних потреб, творчих ідей, задумів, креативного мислення. Вона здатна ненав'язливо зміцнювати свідомість дитини, утверджувати ідеали людяності, справедливості, правди, вселяти ідеї патріотизму та громадянської відповідальності перед собою, сім'єю, громадою села, державою.

На значущості мистецтва у вихованні дитини на ранніх етапах її розвитку, глибокому виховному, а не споживацькому значенні наголошує С. Ф. Русова: «тільки мистецтво має змогу заглянути в чужу живу душу, пережити її радощі, мистецтво викликає в нас інтерес, зацікавлення до інших людей і їхнього духовного життя» [11, с. 147]. Адже практичний прояв дитячої творчості, зокрема в малюванні, музиці, танцях, театралізованій діяльності з дошкільного віку розвиває у вихованців такі потреби: духовне спілкування з мистецтвом, творчу активність, участь і створення власними руками художніх цінностей, як наслідок – засвоєння, насичення повсякденного життя перлинами історичної спадщини нашого народу, мудрими настановами предків, відкриття другого дихання для народних звичаїв, обрядів, а не формального їх використання педагогами під час проведення виховних заходів.

Вважаємо, що діяльнісний підхід є сутнісним ядром існування емоційного начала патріотизму, яке спрямовується «на виконання надзавдання

– піднести Україну до рівня високо розвинених світових держав, що вимагає активної творчості всього українського народу. В нинішніх умовах емоційне начало патріотизму на думку вчених, виявляється насамперед у мужності, рішучості, готовності українських громадян відстоювати незалежність своєї молодшої держави всіма можливими засобами, навіть мілітарними» [7, с. 45]. Співзвучною є думка І. Д. Беха: «Адже патріот – це не той, хто говорить красиві слова про Україну, прикрашає дійсність, а той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми, розуміє соціально-політичну ситуацію в країні і світі, проте не панікує, не носить зі своїми егоїстичними претензіями, не збирається тікати туди, де краще, а готовий долати перешкоди, зв'язати свою долю з долею Вітчизни» [2, с. 8]. Як бачимо, патріотизм – це не просто почуття замилювання своєю любов'ю до Батьківщини, споглядання, пасивність, а прояв на ділі своїх патріотичних цінностей, реальна участь в діяльності, яка пронизує його почуття, потреби й інтереси, готовність нести відповідальність як за свої вчинки, так і за долю своєї держави.

Культурологічний підхід виявляється у взаємозв'язку освіти та культури, бо саме «культура фокусує систему ціннісних уявлень, що становлять основу особистісних орієнтирів суб'єкта, регулюють його діяльність, переводять людину в якісно інший спосіб буття – більш осмислений та упорядкований...» [10, с. 46]. На думку багатьох вчених (М. С. Кагана, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, О. П. Рудницької та інших) освіта в умовах сучасного розвитку суспільства набуває нової культуроконцентруючої якості, зростає роль школи у формуванні «людини культури», залученні до вічних культурних цінностей, які постійно збагачуються і на-

повнюються новими художніми смислами, розумінні своєрідної унікальної «мови культури», вихованні людини у дусі «високої культури», що передбачає духовну практичну діяльність людини у створенні і поширенні творів мистецтва, матеріальних предметів, які є естетично цінними, якісні зміни самої людини у процесі творення, прояву свого «Я», ефективного наближення до світових досягнень людської цивілізації. За концепцією І. А. Зязюна термін «людина культури» у виховному процесі передбачає формування «вільної особистості, здатної до самовизначення у світі культури і яка має якості громадянина; внаслідок цього серед завдань педагогів і вихователів є виховання у молоді таких якостей, як високого рівня громадянської самосвідомості, почуття власної гідності, самоповаги...свободи, гуманності, творчості, духовності, адаптивності» [6, с. 95-96], яка здатна реалізувати свої індивідуальні здібності, інтелектуальні та моральні можливості з максимальною ефективністю. Відповідно до цієї концепції розглядаємо мистецьку діяльність в умовах навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад», де співучасть у патріотичному вихованні беруть батьки, педагоги, різновіковий колектив дітей, громада села тощо. Саме мистецька діяльність у контексті нашого дослідження виступає засобом самовираження і самоствердження особистості, переходу шляхом інтеріоризації вражень, переконань до внутрішнього духовного змісту, духовного збагачення особистості, стимулює до активної участі у колективній творчій діяльності, підвищує рівень відчуття дитини частинкою світової культури.

Особистісно орієнтований підхід визначає особистість дитини своєрідною

і неповторною у своєму життєтворчому, психічному розвитку. Плеяда вітчизняних учених, педагогів, митців (І. Д. Бех, Л. І. Божович, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, О. Л. Кононко та інші) привертають увагу громадськості, соціальних інституцій, органів державної влади на унікальність, вразливість, чутливість дитячої душі, потребу виховання на засадах гуманності, добра, любові, краси, душевної гармонії, що знайшли своє відображення в особистісно орієнтованому підході. Глибина виховного впливу на особистість, на думку І. Д. Беха, проявляється в тому, що «Педагог культивує у неї почуття самоваріантності, впевненості у собі, визнає її право на вільний розвиток і реалізацію своїх здібностей; усіляко сприяє тому, щоб вона відчувала себе індивідуальністю; виробляє оптимістичну стратегію розвитку кожного вихованця; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури, потреб, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки, базових якостей особистості» [1, с. 22]. К. В. Завалко пропонує змінювати модель поведінки особистості «від пасивного засвоєння знань до дослідницько-активної, самостійної та самоосвітньої діяльності», яка спрямована на формування гармонійної особистості, а не «виховання вундеркіндів та віртуозів» [5, с. 110, 325].

Особливий інтерес для контексту нашого дослідження мають поради О. Л. Кононко, які доцільно використовувати у формуванні вихованців дошкільного навчального закладу справжніми патріотами в умовах особистісно орієнтованого підходу. Це, насамперед, сповідування педагогіки нового часу, заохочення дітей самостійно вдумливо аналізувати, розмірковувати над своїми вчинками, подіями, формувати власний життєвий

досвід і опиратися на нього, створення психологічного комфорту, атмосфери успіху, забарвлення виховного процесу оптимістичними, позитивними емоціями, поважати своєрідність та унікальність дитини, надавати можливість вільного вибору, прояву ініціативи, творчості, гармонійного особистісного зростання.

Отже, саме особистість, вільно розвиваючись в атмосфері соціальної комфортності та успішності, яскравої позитивної емоційності, виступає носієм патріотичних цінностей, які виявляються в її свідомості, поведінці, глибокому розумінню своєї позиції. З підвищенням активного патріотизму через призму освітньовиховних та мистецьких впливів зазвичай відбувається покращення психологічного клімату у суспільстві, починають працювати державні інститути права, зростає попит суспільства на дитячу творчість і активність, кожний патріот відчуває свою значущість для держави.

Формування патріотичних цінностей вихованців сільського початково-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» під час мистецької діяльності буде ефективним лише за умови дотримання комплексу принципів організації виховного процесу, а саме:

Принцип національної спрямованості вбачає виховання патріотичних цінностей у тісному зв'язку з національними, так як формуючи патріотичні цінності, ми формуємо цінності національні, і навпаки.

На формуванні патріотичних і національних цінностей як пріоритетних і взаємопов'язаних між собою у навчально-виховному процесі школи наголошує один із дослідників цінностей освіти і виховання В. П. Вугрич і уважає його надто важливою ділянкою

педагогічної діяльності, адже «національні й патріотичні почуття, переконання, прагнення як вищі громадянські цінності не даються людині від народження, не зумовлюються її людськими якостями як такими, а формуються у процесі розвитку особистості, набуття нею соціального досвіду» [12, с. 153]. Отже, дотримання принципу національної спрямованості взаємобагачує процес патріотичного виховання, наповнює його національним змістом, сприяє виробленню системи патріотичних цінностей.

Принцип гуманізації виховного процесу, що передбачає зосередження уваги на дитині як вищій цінності, плекання гуманних почуттів (любові до людини, душевної доброти, співчуття, співучасті, великодушності, відчуття радості від перемог і успіхів інших людей), урахування індивідуальних та вікових особливостей і можливостей розвитку дитини, стимулювання свідомого ставлення до поведінки, діяльності, патріотичних цінностей. Наскільки тонкою є грань між людинолюбністю та людиною, що несе зло і ненависть іншим людям, можемо судити з думки дослідників громадянського виховання П. Р. Ігнатенка, В. Л. Поплужного, Н. І. Косаревої: «Гуманні почуття виступають як синтез людинолюбності й ненависті до носіїв соціального зла, які повинні викликати пристрасну ненависть справжніх гуманістів. Водночас не можна вважати участь у соціальних і національних акціях, пов'язаних з пролиттям крові, смертями тощо, такими, що суперечать гуманізму. Вказана участь лише загострює гуманні почуття, оскільки прогресивні сили борються з антигуманізмом, за передовий людський ідеал» [9, с. 48]. Отже, важливо враховувати тонкощі психіки дітей, механізми емпатії, схильність до стресів, проявів тривожності, обе-

режно і виважено пояснювати складні суспільні ситуації і явища, причини воєн і катастроф, жорстоких репресій, у яких героїчна самопожертва в ім'я високих національних інтересів переважає над особистим.

Принцип наступності та перспективності полягає у тісному взаємозв'язку між дошкільним та шкільним етапами виховного процесу, використання попереднього патріотичного досвіду дитини на всіх етапах її розвитку, узгодження з наступним етапом, поступове ускладнення мети, завдань, напрямів діяльності. Дотримання цього принципу дозволяє створити умови для повноцінного мистецького розвитку дітей від найпростіших його форм у дошкільному віці (ігрових) до активної участі у створенні творів мистецтва у молодшому шкільному. У зв'язку з цим В. Г. Кузь зазначає: «Дошкільні групи, вирішуючи поставлені перед ними виховні завдання, створюють основу для подальшого розвитку дітей у школі, що помітно зміцнює позиції сільської навчальної школи, підвищує ефективність її виховного процесу, сприяє закріпленню, збагаченню, подальшому розвитку досягнутого рівня вихованості дітей у шкільній підсистемі навчально-виховного комплексу» [9, с. 43]. У листі Міністерства освіти і науки від 19.08.2011р. №1 / 9-634 наголошується на опорі вчителя початкової школи на результат сформованих у дошкільному віці знаннях, навичках, уміннях, досягненнях на засадах наступності та перспективності, завдяки якому «перехід до нових умов шкільного навчання здійснюється з найменшими для дітей психологічними труднощами. ...що сприяє підвищенню ефективності виховання і навчання учнів з перших днів перебування в школі» [4, с. 4]. Отже, дотримання цього принципу в умовах сільського

навчально-виховного комплексу забезпечує ефективне виховання патріотичних почуттів на основі збагачення, ускладнення засвоєного мистецького досвіду дітьми від дошкільного до молодшого шкільного віку.

Принцип культуровідповідності, який органічно поєднує патріотичне виховання з культурою свого народу, його мовою, традиціями, звичаями, які уособлюють духовну єдність підростаючого покоління з попередніми поколіннями, їх багатим досвідом, поширенням у сучасному суспільстві. Сільський навчально-виховний комплекс є тією підвалиною у розбудові державного патріотизму, яка найповніше дозволяє започатковувати культуро- і народотворчі процеси в дитячому середовищі на основі естетичного підґрунтя – духовного єднання з природою, невмирущої української пісні, неперевершеного українського танцю, чудових творів образотворчого мистецтва, які сповнені емоційною гармонією, чуттєвістю, глибокою образністю, ліризмом, високою моральністю, повагою до високих людських чеснот, прагненням до миру та спокою.

Принцип життєтворчої самодіяльності передбачає становлення особистості як творця свого життя, який здатний самовдосконалюватись, гнучко реагувати на зміни в суспільстві,

оволодівати мистецтвом створювати свою життєву стратегію з обов'язковою присутністю в ній творчих ідей, задумів, натхнення, бажання творити, мріяти, уявляти щось фантастичне і нове у своєму дитячому світі. Цей принцип дозволяє молодшим школярам позиціонувати себе як активних пропагандистів мистецтва, організаторів цікавих творчих справ у групах дітей дошкільного віку, включати у процес творчості як малих, так і дорослих учасників (вихователів, учителів, батьків, інших людей), розвивати між ними партнерський характер відносин, вносити елементи новизни, особистого бачення розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Важливо відзначити, що мистецтво відіграє важливу роль у формуванні патріотичних цінностей дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Вважаємо, що виокремлені підходи та принципи відкривають нові можливості в напрямку освітньо-виховних впливів на особистість з метою формування національної свідомості, вироблення системи патріотичних цінностей, створення і підтримки патріотичного духу, виховання любові до рідної землі, свого народу, його культури, розбудові своєї держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. *Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання.* – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. Бех І. Д. *Патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін в Україні*, – К.: Академія педагогічних наук України, Інститут проблем виховання, 2008. – 88с.
3. *Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя.* – К., 2009.
4. Єресько О. В. *Про забезпечення взаємодії в освітній роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку // Дошкільне виховання.* – 2011. – №9. – С. 4-6.

5. Завалко К. В. *Основи інноваційної діяльності вчителя музики: навчально-методичний посібник* / Завалко К. В. – Черкаси: Друкарня «Черкаський ЦНП», 2013. – 211с.
6. Зязюн І. А. *Філософія педагогічної дії: Монографія*. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
7. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарева Н. І., Крицька Л. В. *Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник*. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
8. Крутецкий В. А. *Психология обучения и воспитания школьников. Книга для учителей и классных руководителей*. – М., «Просвещение», 1976 г. – 303 с.
9. Кузь В. Г. *Педагогические основы воспитательного процесса в комплексе «Школа – детский сад»: дис. ... доктора пед. наук: – 13.00.01 / Кузь Владимир Григорьевич*. – К., 1992, – 124с.
10. Рудницька О. П. *Педагогіка загальна та мистецька: Навчальний посібник*. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
11. Русова Софія *Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн 1 / За редакцією Є. І. Коваленко; Упоряд., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук*, - К.: Либідь, 1997, - 272 с.